

рынка оздоровительных услуг и предоставление рекомендаций по улучшению работы санаторно-курортного комплекса.

Приведены нормативно-правовые акты, регулирующие деятельность по предоставлению санаторно-курортных услуг, разработана классификация основных курортов Украины по направлениям санаторно-курортной деятельности и их географического положения.

В ходе исследования установлена тенденция стремительного сокращения числа санаторно-курортных и оздоровительных учреждений. Выявлены факторы, сдерживающие процесс развития рынка оздоровительных услуг. Разработаны рекомендации, которые будут способствовать развитию санаторно-курортного рынка.

Ключевые слова: санаторно-курортный комплекс, санаторно-курортные учреждения, финансирование, конкурентоспособность санаторно-курортного рынка.

Abstract.

Shabinskyi O.V., Bogomolova K.S. Factors influencing the market of sanatorium and resort services.

The purpose of the study is to establish the importance of the resort business as an economic activity aimed at organizing, providing treatment, rehabilitation and prevention of diseases using natural curative resources, studying the factors affecting the development of sanatorium-and-spa services in Ukraine, establishing trends in the market, Market of health services and providing recommendations for improving the work of the sanatorium and resort complex. Normative and legal acts regulating the activity on provision of sanatorium-resort services are given, classification of the main resorts of Ukraine in the areas of sanatorium-resort activity and their geographical location is developed.

In the course of the study, the tendency of a rapid reduction in the number of sanatorium and health resorts was established. Factors that inhibit the development of the health services market are identified. Recommendations have been developed that will contribute to the development of the sanatorium-and-spa market.

Key words: sanatorium and resort complex, sanatorium and resort institutions, financing, competitiveness of the sanatorium and resort market.

УДК 338.48

ВСТАНОВЛЕННЯ МЕЖ РОСТУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

**ГАЦЬКО А.Ф., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ВЛАСЕНКО Т.В., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сталій розвиток є парадигмою планування та розвитку туризму. Попит на

нього у туристичній сфері базується на кількох взаємопов'язаних процесах. З 1960-х по 1970-ті роки відбувалося інтенсивне зростання світового туризму, що також суттєво вплинуло і на розвиток глобально-локальних туристичних зв'язків. Негативні наслідки зростання туризму в регіонах призначення визначили необхідність управління та обмеження зростання туризму в багатьох місцях [1-3].

Крім того, існуючі проблеми глобальної нерівності, кризові явища – все це послугувало визначальними причинами для виникнення екологічного руху наприкінці 1960-х та у 1970-х роках.

Наприклад, дебати щодо північно-південного поділу у світовій політиці мали сильний вплив також і на наукові та громадські дискусії щодо природи розвитку туризму [4, 5]. Замість того, щоб зосередити увагу на межах росту або нерівності в глобальному туризмі, в таких обговореннях більше уваги приділялося аналізу масштабу призначення [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Посилення уваги до проблем відповідальності має наукове обґрунтування. Розглянуті нами літературні джерела базуються, головним чином, на дослідженнях сталого туризму та наукові дослідження з управління.

Сміт [21] досліджував «моральний поворот» людської природи, Лоусон [22] та Грегорі [23] підкреслювали необхідність дбати не тільки про «наше власне», але і про далеких незнайомих. Все це підкріплює сучасні дискусії щодо відповідального туризму та особливо добровільного туризму, що спрямовані на визначення цілей соціального розвитку в населених пунктах призначення.

В цілому, необхідність сталого розвитку в туризмі є результатом складного набору процесів, систем, цілей та масштабів. Це призвело до формування багатогранної концептуальної основи сталого туризму та наукових досліджень щодо чіткості і сенсу концепції та її застосування в туризмі.

Старбрук [9] відзначає, що «сталлий туризм - це, мабуть, неможлива мрія» і деякі вчені стверджують, що ми повинні фактично позбутися концепції та ідеї сталого розвитку у туризмі. Згідно з Шарплі [11], настав час рухатися далі.

Таким чином, стійкість, як академічне вивчення сталого розвитку туризму досягла певного тупику. Хоча критика та еволюційні розлади є зрозумілими, все ж таки на сьогоднішній день можна стверджувати, що попит на стійкість, відповідальність та обмеження росту в туризмі не зникли. Насправді реальність цілком протилежна. За даними Світового банку, «туризм - це тримільярдний бізнес».

Очікується, що зростання прибулих міжнародних туристів до 2020 року досягне 1,6 мільярдів [20]. Світовим банком зазначається, що «туристична галузь та її зростання походить з її власним набором ризиків та викликів»[20]. Тому потреба в ідеї сталого розвитку в туризмі зараз є більш нагальною, ніж будь-коли раніше.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є критичний огляд концептуальних питань стійкості у туризмі, заснованого на вивченні літератури та попередніх дискусіях.

Замість того, щоб позбутися ідеї стійкості, існує необхідність її подальшого аналізу, включаючи питання відповідальності у сфері туризму та оцінку потенційних причин, через які ми не змогли досягти більш швидкого прогресу у дослідженнях та операціях щодо сталого туризму протягом останніх 25 років. Також необхідним є визначення базових понять стійкості туризму та розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичну концептуалізацію сталого розвитку було представлено у доповіді Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє» у 1987 року [7], де підкреслювалася необхідність обмеження впливу туризму. До початку 90-х років ідея сталого розвитку лежала в основі туристичного розвитку [8, 9] та здійснювався пошук його індикаторів [10]. В той самий час, модернізація виробничого процесу та споживання в західному світі до пост-фордистського виробництва передбачала розвиток альтернативних та «зелених» тенденцій в споживанні, включаючи сектор туризму [24, 25]. Це призвело до виникнення ряду нових форм та термінів, таких як екотуризм та відповідальний туризм [13], які також розглядаються як «екологічно свідомий» продукт [14,15]. Сталий розвиток у туризмі стали пов'язувати з етичним споживанням [16, 17], а стратегічна політика країн заходу стала бути спрямована на зменшення глобального рівня бідності [18]. Так, генеральний секретар ЮНВТО заявив, що глобальна індустрія туризму може відігравати важливу роль у досягненні цілей розвитку тисячоліття Організацією Об'єднаних Націй [19]. Аналогічним чином Світовий банк [20] підкреслив трансформаційну роль, яку туризм може відігравати у країнах з слаборозвинутою економікою та у вирішенні нагальних питань щодо боротьби з бідністю.

Дійсно, індустрія туризму стала відповідальною за різні цілі та наслідки у глобальних та місцевих процесах. А таке явище, як відповідальний туризм вже стосується принципів та практики розвитку туризму.

Прагнучі зробити місця зручними для людей, відповідальний туризм також спрямований на мінімізацію негативних і максимізацію

позитивних соціальних, економічних та екологічних його наслідків в населених пунктах призначення та в цілому у навколишньому середовищі, сприяючи етичному споживанню та виробництву всіх зацікавлених сторін [2,12].

Хоча концепція відповідального туризму часто використовується як специфічна форма туризму, можна стверджувати, що його принципи досить схожі на загальні цілі сталого туризму. Річард Шарплі відзначав, що «важко або навіть неможливо відрізнити відповідальний туризм від концепції сталого туризму». Він також ставить питання про обов'язки, які ми маємо на увазі під час використання концепції [11]. Дійсно, важливо визначити, хто фактично є відповідальним і за що, тобто суспільство, промисловість, державні установи тощо є відповідальними перед місцевими громадами та суспільством взагалі, наприклад, коли прагнемо управляти туризмом та його розвивати. Саме це можна назвати відповідальним способом.

Також важливим є дослідження питання відповідальності, яку ми маємо на увазі коли використовуємо дану концепцію. Необхідно визначити, хто фактично є відповідальним і для чого.

Незважаючи на те, що відповідальність частково будується на тих самих підставах, що і сталий розвиток у туризмі, але є також суттєва різниця в контексті. Відповідальний дискурс також є продуктом неоліберального «само організаційного» режиму нового управління з ініціативами щодо корпоративної соціальної відповідальності та створенням «ефективного зеленого споживача», який не споживає менше, але споживає відповідально.

Висновки. Ідея сталого розвитку має важливе значення для сучасного туризму та особливо для його майбутнього.

Незважаючи на те, що критика дослідників та громадськості щодо концептуалізації та практичної реалізації сталого туризму останнім часом зростає, поглиблення суспільних проблем має призвести до створення життєздатних альтернатив стійкості. Парадигми сталого розвитку та сталого туризму залишаються актуальними в міжнародній та національній політиці, у дискусіях з питань розвитку та планування, а також в наукових дослідженнях.

Таке чітко виражене критичне ставлення має відповідне обґрунтування, що підкреслює потребу розуміння та потенційної перебудови концепції того, як обмежуються темпи зростання в туризмі та як забезпечити подолання визначених недоліків сталого туризму в політиці та на практиці.

Концептуальна множинність здається неминучою, як і мотивація концептуальних угод в соціальній сфері. Сутність стійкого туризму як цільової ідеї частково залежить від парадигми розвитку та контексту використання. Розглянуто три традиції, які мають витoki з наукових та громадських дискусій щодо впливу туризму на навколишнє середовище.

Ресурсна традиція відображає межі початкових умов використання ресурсів.

Туризм та потреби в захисті обмежують природне та соціокультурне середовище від неприйнятних змін, викликаних «туристичною діяльністю».

Спільні традиції прагнуть знайти баланс між індустрією туризму та різними зацікавленими сторонами, особливо місцевими громадами, підкреслюючи місцеву участь, контроль та розширення можливостей розвитку туризму. Всі ці перспективи мають свої переваги в різних контекстах використання та можуть доповнювати одна одну. Але і ідеї сталого розвитку і майбутні завдання людства, всі вони мають одне й те ж суттєве обмеження, яке має значний вплив на місцевому рівні.

Таким чином, хоча нам може знадобитися визнати концептуальну множинність та важливість контексту, в подальших дослідженнях існує потреба у більш критичному перегляді та перебудови сталого розвитку туризму. Розв'язання питання полягає в тому, на яких умовах стійкий туризм міг би представляти стійкий розвиток на найближчі роки у локальному масштабі, тобто у місцевому глобальному зв'язку у майбутньому. Так як місцеві рішення глобальних викликів в даний час розвиваються недостатньо. Саме тому, обмеження росту туризму в глобальному масштабі - складне, але дуже важливе питання, яке потребує подальших наукових досліджень.

Література.

1. **Saarinen J.** Critical Sustainability: Setting the Limits to Growth and Responsibility in Tourism / **J. Saarinen** // Sustainability. – 2014. – № 6 (1). – P. 1-17.

2. **Скляр Г.П.** Свідомий розвиток державно-приватного партнерства в сфері туризму в умовах євроінтеграції / **Г.П. Скляр, О. М. Литвин** // Управління розвитком соціально-економічних систем у новій економіці: монографія. – Полтава: ПУЕТ, 2015. – С. 61-69.

3. **Wolfe R.** Recreational travel: The new migration revisited/ **R. Wolfe** // Ont. Geogr. – 1982. – № 19. – P. 103-122.

4. **Meadows D.H.** The Limits to Growth: A Report for the Club Rome's Project on Predicament of Mankind / **D.H. Meadows, J. Randers, W.W. Behrens.** – Earth Island Limited: London, UK, 1972.

5. **Britton S.** The political economy of tourism in the third world/ **S. Britton** // Ann. Tourism Res. – 1982. – № 9. – P. 331-358.
6. **Saarinen J.** Traditions of sustainability in tourism studies/ **J. Saarinen** // Arm. Tourism Res. – 2006. – № 33. – P. 1121-1140.
7. World Commission on Environment and Development (WCED) /Our Common Future. – Oxford University Press: Oxford, UK, 1987.
8. **Cater E.** Ecotourism in the third world: Problems for sustainable development/ **E. Cater** //Tourism Manag. – 1993. – № 14. – P. 85-90.
9. **Sw'arbrooke J.** Sustainable Tourism Management / **J. Sw'arbrooke.** – Wallingford, UK: CAB International, 1999.
10. **Blackstock K.I.** Measuring responsibility: An appraisal of a Scottish national park's sustainable tourism indicators / **K.I. Blackstock, V. White, G. McCrum, A. Scott, C. Hunter** // Tourism. – 2008. – № 16. – P. 276-297.
11. **Sharpley' R.** Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability? / **R. Sharpley'** – Earthscan: London, UK, 2009.
12. **Дурчак О.І.** Етика туризму та соціокультурного сервісу: моральні виміри відповідальності персоналу / **О.І. Дурчак** // Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 жовтня 2014 року). – Київ : КНТЕУ, 2014. – С. 31-32.
13. **Wheeller B.** Sustaining the ego / **B. Wheeler** // J. Sustain Tourism. – 1993. – № 1. – P. 121-129.
14. **Hughes G.** Tourism, Sustainability and Social Theory'. In A Companion to Tourism / **G. Hughes, A. Lew', C.M. Hall, A. Williams, Eds. Blackwell.** – Oxford, UK, 2004. – P. 498-509.
15. **Poon A.** Tourism, Technology and Competitive Strategies/ **A. Poon.** – Wallingford:CAB International, UK, 1993.
16. **Carrier J.** Protecting the environment the natural way: Ethical consumption and commodity fetishism / **J. Carrier** // Antipode. – 2010. – № 42. – P. 672-689.
17. **Goodwin H.** Ethical and responsible tourism: Consumer trends in the UK / **H. Goodwin, J. Francis** // J. Vacat. Mark. – 2003. – № 9. – P. 271-284.
18. **Brickley K.** Sustainable Tourism and Millennium Development Goals / **K. Brickley, R. Black, S. Cottrell.** – Burlington, MA, USA: Jones & Bartlett Learning, 2013.
19. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). UNHTO's Declaration on Tourism and the Millennium Goals: Harnessing Tourism for the Millennium Development Goals.- UNWTO: Madrid, Spain, 2006.
20. World Bank. Transformation through Tourism: Development Dynamics Past, Present and Future (Draft).- World Bank: Wrashington, DC, USA, 2012.
21. **Smith D.M.** Geography and ethics: A moral turn?/ **D.M. Smith** // Prog. Hum. Geogr. – 1997. – № 21. – P. 583-590.
22. **Lawson V.** Geographies of care and responsibility / **V. Lawson** // Ann. Assoc. Am. Geogr. – 2007. – № 97. – P. 1-11.

23. **Massey D.** Geographies of responsibility' / **D. Massey** // Geogr. Ann. B Hum. Geogr. – 2004. – № 86. – P. 5-18.

24. **Vlasenko T.** Simulation of development dynamics for management improvement of enterprise specialization / **T. Vlasenko, V. Vlasovets** // Technology audit and production reserves. – 2016. – № 5 (4 (31)). – C. 9-15.

25. **Vlasenko T.** Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery / **T. Vlasenko, V. Vlasovets** // Econtechmod: An international quarterly journal. – 2016. – Vol. 5. – No 3. – P. 159-170.

References.

1. **Saarinen J.** (2014). Critical Sustainability: Setting the Limits to Growth and Responsibility in Tourism. Sustainability, No 6 (1), pp. 1-17 [in English].

2. **Skliar G.P., Litvin O.M.** (2015) *Svidomiy rozvytok derjavno-privatnogo partnerstva v sferi turizmu v umovah evrointegratsii* [Prominent development of public-private partnership in the field of tourism in the context of European integration]. Upravlinnya rozvytkom sosialno-ekonomichnih sistem u noviy ekonomizi: monografiya – Management of the development of socio-economic systems in the new economy: a monograph. Poltava, pp. 61-69 [in Ukrainian].

3. **Wolfe R.** (1982). Recreational travel: The new migration revisited. Ont. Geogr., No 19, pp. 103-122 [in English].

4. **Meadows D.H., Randers J., Behrens W.W.** (1972). The Limits to Growth: A Report for the Club Rome's Project on Predicament of Mankind. Earth Island Limited: London, UK [in English].

5. **Britton S.** (1982). The political economy of tourism in the third world. Ann. Tourism Res., No 9, pp. 331-358 [in English].

6. **Saarinen J.** (2006). Traditions of sustainability in tourism studies. Arm. Tourism Res., No 33, pp. 1121-1140 [in English].

7. World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). Our Common Future. Oxford University Press: Oxford, UK [in English].

8. **Cater E.** (1993). Ecotourism in the third world: Problems for sustainable development. Tourism Manag., No 14, pp. 85-90 [in English].

9. **Sw'arbrooke J.** (1999). Sustainable Tourism Management. Wallingford, UK: CAB International [in English].

10. **Blackstock Kl., White V., McCrum G., Scott A., Hunter C.** (2008). Measuring responsibility: An appraisal of a Scottish national park's sustainable tourism indicators. Tourism, No 16, pp. 276-297 [in English].

11. **Sharpley R.** (2009). Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability? Earthscan: London [in English].

12. **Dutchak O.I.** (2014). Etika turizmu ta soziokulturnogo servisu: moralni vimiri vidpovidalnosti personalu [Ethics of tourism and socio-cultural service: moral dimensions of personnel responsibility]. Tourism: realities and prospects for sustainable development: *Materiali Mijnarodnoi naukovo-praktichnoi konferentsii (23-24 jovtnya 2014 roku) -Materials of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 31-32). Kiiv: KNTEU [in Ukrainian].

13. **Wheeller B.** (1993). Sustaining the ego / **B. Wheeler** // J. Sustain Tourism, No 1, pp. 121-129 [in English].

14. **Hughes G., Lew' C.M., Hall A., Blackwell Eds. Williams** (2004). Tourism, Sustainability and Social Theory'. In A Companion to Tourism. Oxford, UK, pp. 498-509 [in English].

15. **Poon A.** (1993). Tourism, Technology and Competitive Strategies. Wallingford: CAB International [in English].

16. **Carrier J.** (2010). Protecting the environment the natural way: Ethical consumption and commodity fetishism. Antipode, No 42, pp. 672-689 [in English].

17. **Goodwin H., Francis J.** (2003). Ethical and responsible tourism: Consumer trends in the UK. J. Vacat. Mark., No 9, pp. 271-284 [in English].

18. **Brickley K., Black R., Cottrell S.** (2013). Sustainable Tourism and Millennium Development Goals. Burlington, MA, USA: Jones & Bartlett Learning [in English].

19. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2006). UNWTO's Declaration on Tourism and the Millennium Goals: Harnessing Tourism for the Millennium Development Goals. UNWTO: Madrid, Spain [in English].

20. World Bank (2012). Transformation through Tourism: Development Dynamics Past, Present and Future (Draft). World Bank: Washington, DC, USA [in English].

21. **Smith D.M.** (1997). Geography and ethics: A moral turn? Prog. Hum. Geogr., No 21, pp. 583-590 [in English].

22. **Lawson V.** (2007). Geographies of care and responsibility. Ann. Assoc. Am. Geogr., No 97, pp. 1-11 [in English].

23. **Massey D.** (2004). Geographies of responsibility'. Geogr. Ann. B Hum. Geogr., No 86, pp. 5-18 [in English].

24. **Vlasenko T., Vlasovets V.** (2016). Simulation of development dynamics for management improvement of enterprise specialization. Technology audit and production reserves, No 5 (4 (31)), pp. 9-15 [in English].

25. **Vlasenko T., Vlasovets V.** (2016). Status and trends of agricultural enterprises in Ukraine in terms of market agricultural machinery. Econtechmod: An international quarterly journal, Vol. 5, No 3., pp. 159-170 [in English].

Анотація.

Гацько А.Ф., Власенко Т.В. Встановлення меж росту та відповідальності у сфері туризму.

Ідея сталого розвитку обговорюється в дослідженнях з туризму майже чверть століття. Протягом цього періоду сталість стає важливим критерієм планування регіональних розробників туристичної сфери. Ступінь стійкості також стала важливою галуззю досліджень з визначенням меж росту та відповідальності в галузі туризму. Проте, хоча існує нагальна потреба у впровадженні сталого розвитку в туризм, вчені водночас піддають сумніву концептуальний характер сталого розвитку та те, як туризм як приватна економічна діяльність пов'язаний з ідеалами сталого розвитку. Це створило

зростаючу потребу розуміння та потенційного перегляду концепції. Метою даного дослідження є критичний огляд концептуального розміру стійкості у туризмі, заснованого на літературі та попередніх дискусіях. На підставі цього робиться висновок, що незважаючи на те, що концептуальна множинність, здається, неминучою, вона потребує зменшення масштабу та децентралізації туризму в рамках політики та практики, спрямованої на забезпечення стабільності.

Ключові слова: сталий туризм; управління; обмеження росту; відповідальний туризм.

Аннотация.

Гацько А.Ф., Власенко Т.В. Установление границ роста и ответственности в сфере туризма.

Идея устойчивого развития обсуждается в исследованиях по туризму почти четверть века. В течение этого периода устойчивость становится важным критерием планирования региональных разработчиков туристической сферы. Степень устойчивости также стала важной отраслью исследований по определению границ роста и ответственности в области туризма. Однако, хотя существует насущная необходимость во внедрении устойчивого развития в туризм, ученые одновременно подвергают сомнению концептуальный характер устойчивого развития и то, как туризм как частная экономическая деятельность связан с идеалами устойчивого развития. Это создало растущую потребность понимания и потенциального пересмотра концепции. Целью данного исследования является критический обзор концептуального размера устойчивости в туризме, основанного на литературе и обсуждениях. На основании этого делается вывод, что несмотря на то, что концептуальная множественность кажется неизбежной, она требует уменьшения масштаба и децентрализации туризма в рамках политики и практики, направленной на обеспечение стабильности.

Ключевые слова: устойчивый туризм; управление; ограниченный рост; ответственный туризм.

Abstract.

Hatsko A.F., Vlasenko T.V. Establishment of the limits of growth and responsibility in the field of tourism.

The idea of sustainable development is discussed in research on tourism for almost a quarter of a century. During this period, constancy becomes an important criterion for planning regional tourism developers. The degree of sustainability has also become an important area of research to determine the boundaries of growth and responsibility in the field of tourism. However, while there is an urgent need for sustainable development in tourism, scientists at the same time question the conceptual nature of sustainable development and how tourism as a private economic activity is connected with the ideals of sustainable development. This created a growing need for understanding and potential revision of the concept. The purpose of this study is a critical review of the conceptual size of sustainability in tourism, based on literature and previous discussions. On the basis of this, it is concluded that, despite the fact that conceptual plurality seems inevitable, it requires the reduction of the scale and decentralization of tourism within the framework of stability-oriented policies and practices.

Keywords: sustainable tourism; management; limits to growth; responsible tourism.